

Ks. ROMAN MAZUR SDB

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8192-9262> * roman.mazur@upjp2.edu.pl

Zgłoszono: 15.11.2022; recenzowano: 25.11.2022; zaakceptowano do publikacji: 1.12.2022

ZMARTWYCHWSTANIE JEZUSA. ASPEKT GRAMATYCZNY PRZYKŁAD Z J 20,1-10

THE RESURRECTION OF JESUS. GRAMMATICAL ASPECT EXAMPLE FROM JOHN 20:1-10

Abstract

The article aims to highlight the grammatical aspects of the description of the resurrection of Jesus. The initial presentation of the selected syntactic structure shows a certain regularity in the use of the verbs selected to represent the resurrection of Jesus: ἐγείρω and ἀνίστημι. The verb ἀνίστημι was chosen to represent the resurrection of Jesus by his own power. The example from Jn 20:1-10 indicates a possible understanding of the resurrection of Jesus by one's own power, pointing to a small element: "a folded cloth". The analysis of the activity of rolling up the cloth described in the passive voice is connected with the acting subject expressed by the verb ἀνίστημι, which in turn refers to the acting Jesus. It can also be an example of perfect harmony in the actions of God and the Son. This does not change the fact that the resurrection remains, as in John 20:1-10, a matter of faith of the successive disciples.

Keywords: resurrection of Jesus, faith, the Gospel according to St. John, folded cloth

Abstrakt

Artykuł ma na celu uwypuklenie gramatycznych aspektów opisu zmartwychwstania Jezusa. Wstępna prezentacja wybranej konstrukcji składniowej ukazuje pewną prawidłowość w używaniu czasowników wybranych do przedstawienia zmartwychwstania Jezusa: ἐγείρω i ἀνίστημι. Czasownik ἀνίστημι został wybrany, by ukazać zmartwychwstanie Jezusa własną mocą. Przykład z J 20,1-10 wskazuje na możliwe rozumienie zmartwychwstania Jezusa własną mocą, wskazując na niewielki element: „zwiniętą chustę”. Analiza bowiem czynności zwijania chusty opisanej w stronie biernej, łączy się z działającym podmiotem wyrażonym właśnie czasownikiem ἀνίστημι, który z kolei dotyczy działającego Jezusa. Może to być zarazem przykład doskonałej zgodności w działaniu Boga Ojca i Syna. Nie zmienia to faktu, że zmartwychwstanie pozostaje ciągle, jak w J 20,1-10, kwestią wiary kolejnych uczniów.

Słowa kluczowe: zmartwychwstanie Jezusa, wiara, Ewangelia według św. Jana, złożona chusta

WPROWADZENIE – TERMINOLOGIA

Na wyrażenie, opisanie, przedstawienie zmartwychwstania Jezusa Nowy Testament korzysta z kilku określeń, co nie powinno dziwić. Sam fakt różnorodności związany jest z tym, że wcześniej, w Starym Testamencie, nie ma z powodu braku zmartwychwstania, nawet historycznej zwykłej rejestracji takiego wydarzenia.

Prawdą jednakże jest to, że w 1 Krl 17,17-23 opisane jest wskrzeszenie przez proroka Eliasza syna wdowy z Sarepty Sydońskiej, co oddaje wyrażenie „wróciła dusza” (ἐπιστραφήτω ... ψυχή / שָׁרָה בַּשִּׁתָּה). Prorok Elizeusz, 2 Krl 4,17-37 wskrzesił syna Szunemitki i wówczas pojawia się wyrażenie określające wskrzeszonego, który „otworzył oczy” (ἤνοιξεν ... ὀφθαλμούς / הִנְיַץ-תֵּץ הַקִּרְיָן). W końcu jeszcze jeden fakt: w 2 Krl 13,21 pewien człowiek, który po śmierci został wrzucony do grobu Elizeusza, „ożył i wstał” (ἔζησεν ... ἀνέστη / הָקָם וַיְחַיֵּי) – te wskrzeszenia lub „ożycia” trudno jednak porównywać do zmartwychwstania Jezusa.

Dla uchwycenia różnicy również na poziomie gramatycznym w przypadku prezentacji wydarzenia zmartwychwstania, rozważę dwa terminy greckie odnoszące się w Nowym Testamencie do tego wydarzenia, ale zawsze będę zwracać uwagę na *genetivus partitivus* („dopełniacz części”)¹, który w poddanych tu refleksji tekstach jest przydawką przymiotnikową dopełniaczową wyodrębniającą. Naturalnie mowa o określeniu w dopełniaczu: „z martwych”. Terminami, o których mowa, są: ἐγείρω oraz ἀνάστασις.

1. POWSTANIE Z MARTWYCH – ἐγείρω („podnieść, wznieść”)

1.1. Pierwszym interesującym wyrażeniem jest „(powstać) z martwych” – „ἐκ νεκρῶν” w połączeniu z czasownikiem ἐγείρω². Na początku jako ciekawostkę należy podkreślić, że w *Septuagincie* takie wyrażenie nie występuje³. W Nowym Testamencie natomiast w połączeniu z ἐγείρω występuje 24 razy, a bez tego dodatku występuje 44 razy⁴. Poniższa prezentacja obejmuje jedynie instancje posiadające wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”:

¹ Będzie brany pod uwagę taki dopełniacz w wyrażeniu „ἐκ νεκρῶν”. O takim zjawisku z użyciem przyimka ἐκ por. Robertson 1919, ogólnie 596-600 i ze znaczeniem *genetivus partitivus* 599; BDR 1961, §164; Wallace 1996, ogólnie 84-86 i szczegółowo dla przyimka ἐκ 371-372; Piwowar 2017, ogólnie §41 i szczegółowo dla przyimka ἐκ §225.

² Studium terminu przedstawia Oepke 1991, *ad vocem* ἐγείρω, 333-337; Kremer 1990, *ad vocem* ἐγείρω, 372-375; Silva 2014, *ad vocem* ἐγείρω, 79-80.

³ Jedyny tekst znajduje się w księdze niekanonicznej Pi 5,19 i zawiera czasownik określający „tych w grobach”, podczas gdy wyrażenie „z martwych” zostało powiązane z innym czasownikiem, ἀνίστημι: ἀνίστησονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις („Ożyją umarli, powstaną leżący w grobach”).

⁴ Oto pełna lista wystąpień wyrażenia „ἐκ νεκρῶν”: Mt 17,9; Mk 6,14; Mk 9,9; Mk 9,10; Mk 12,25; Łk 9,7; Łk 16,31; Łk 20,35; Łk 24,46; J 2,22; J 12,1; J 12,9; J 12,17; J 20,9; J 21,14; Dz 3,15; Dz 4,2; Dz 4,10; Dz 10,41; Dz 13,30; Dz 13,34; Dz 17,3; Dz 17,31; Rz 4,24; Rz 6,4; Rz 6,9; Rz 6,13; Rz 7,4; Rz 8,11; Rz 8,11; Rz 10,7; Rz 10,9; Rz 11,15; 1 Kor 15,12; 1 Kor 15,20; Ga 1,1; Ef 1,20; Flp 3,11; Kol 2,12; 2 Tm 2,8; Hbr 11,19; Hbr 13,20; 1 P 1,3; 1 P 1,21. Należy także dodać teksty z 1 Tes 1,10; Kol 1,18 i Ef 5,14; wprowadzają one, jako jedyne cytaty całego Nowego Testamentu do prezentowanego wyrażenia, rodzajnik określony przed terminem „zmarłych”. W ten sposób suma wystąpień w NT wynosi 47; por. Mazur i Bogacz, 2021, ε821-ε822. ε 870.

1.2. Podmiotem tego wyrażenia 7 razy nie jest Jezus (w nawiasie podaję wykonującego czynność, a gdy go brak, wskazuję stronę czasownika):

a) Jan Chrzciciel – 2 razy: Mk 6,14 (*passivum*); Łk 9,7 (*passivum*);

b) Łazarz – 3 razy: J 12,1 (Jezus); J 12,9 (Jezus); J 12,17 (Jezus); we wszystkich tych trzech przypadkach wyrażenie „z martwych” uzupełnione jest o czasownik ἠγειρεν (ind. aor. act.), i w takim połączeniu występuje wyłącznie w J, a znaczy „powstać, wstać, podnieść”⁵, ma też znaczenie „zbudzić”, „wstać ze snu”⁶; konieczne należy uwypuklić jeszcze raz, że we wszystkich tych miejscach poświadczono jest, że Łazarza wskrzesił Jezus;

c) inni chrześcijanie – 1 raz: Kol 2,12 (*passivum*);

d) ktokolwiek – 1 raz: Hbr 11,19 (Bóg).

Do odnotowania jest zakwalifikowanie faktu wskrzeszenia jako działania: Boga *expressis verbis* (1 raz), albo poprzez zastosowanie *passivum*, kwalifikowanego tutaj jako *passivum theologicum* (3 razy), albo działania Jezusa (3 razy i to wyłącznie w Ewangelii Jana).

1.3. W przypadku Jezusa wyrażenie to pojawia się 20 razy. Precyzyjnie wyrażeniem tym wskazywany jest:

a) (Pan) Jezus (Chrystus) – 13 razy⁷: J 21,14 (*passivum*); Dz 4,10 (Bóg); Rz 4,24 (Bóg); Rz 6,4 (*passivum*); Rz 6,9 (*passivum*); Rz 8,11 (Bóg); Rz 8,11 (Bóg); Rz 10,9 (Bóg); 1 Kor 15,12 (*passivum*); 1 Kor 15,20 (*passivum*); Ga 1,1 (Bóg); 2 Tm 2,8 (*passivum*); Hbr 11,19 (Bóg);

b) Syn Człowieczy – 1 raz: Mt 17,9 (*passivum*);

c) On (Jezus) – 6 razy: J 2,22 (*passivum*); Dz 13,30 (Bóg); Rz 7,4 (*passivum*); Ef 1,20 (Bóg); Kol 2,12 (Bóg); 1 P 1,21 (Bóg);

d) Dawca Życia – 1 raz: Dz 3,15 (Bóg).

1.4. Do podkreślenia jest tutaj zakwalifikowanie faktu zmartwychwstania Jezusa do sfery działalności Boga, wskazanej albo *expressis verbis* (11 razy), albo poprzez zastosowanie *passivum*, kwalifikowanego tutaj jako *passivum theologicum* (9 razy).

W przypadku więc czasownika ἐγειρω, w odniesieniu do wskrzeszenia z martwych Jezusa, działającym (podmiotem sprawczym) jest wyłącznie Bóg.

Biorąc pod uwagę księgi Nowego Testamentu, warto podkreślić, że czasownik ἐγειρω w odniesieniu do zmartwychwstania lub wskrzeszenia Jezusa nie pojawia się

⁵ Por. BDAG 2000, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie 3, 4, 6; Montanari 2015, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie 1a, 1c; Thayer 1983, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie 2; Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie II.1; Popowski 2006, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie I.2; II.4; Mazur i Bogacz 2021, *ad vocem* ἐγειρω, 595-596.

⁶ Por. BDAG 2000, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie 1, 2; Montanari, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie 2a, 2b; Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie I.1; III; Popowski 2006, *ad vocem* ἐγειρω, znaczenie I.1.a.b; II.1; Mazur i Bogacz 2021, *ad vocem* ἐγειρω, 595-596.

⁷ Należy ten zestaw uzupełnić o Rz 10,7 (Bóg) oraz Hbr 13,20 (*passivum*), gdzie wyrażenie „ἐκ νεκρῶν” zostało połączone z czasownikiem ἀνάγω; podmiotem w obu przypadkach jest Bóg.

wcale w Mk, Łk, natomiast w przypadku Mt pojawia się tylko 1 raz i odnosi się do zmartwychwstania Jezusa mocą Boga (*passivum theologicum*). W przypadku J obydwie instancje odnoszą się do działania Boga (*passivum theologicum*). We wszystkich trzech instancjach w Dz zmartwychwstanie Jezusa dzieje się mocą Boga. Należy podkreślić, że czasownik ἐγείρω jest preferowanym terminem na wyrażenie zmartwychwstania Jezusa w *Corpus Paulinum* – 13 razy i stało się ono mocą Boga *expressis verbis* (8 razy) lub poprzez zastosowanie *passivum theologicum* (6 razy). W przypadku Hbr jedyna instancja przypisuje zmartwychwstanie Jezusa Bogu (*passivum theologicum*), a 1 P również w jedynej instancji przypisuje to wydarzenie Bogu, ale *expressis verbis*.

2. POWSTANIE Z MARTWYCH – ἀνάστασις („wskrzeszenie, zmartwychwstanie”)

2.1. Najpierw przedstawiam wyrażenie „(wskrzeszenie, powstanie) z martwych” – „ἐκ νεκρῶν” w połączeniu z rzeczownikiem ἀνάστασις⁸. Tego typu wyrażenie, jak w przypadku prezentowanym wyżej, nie występuje w *Septuagincie*. W Nowym Testamencie natomiast w połączeniu z ἀνάστασις występuje 15 razy (w tym z przyimkiem ἐκ 3 razy), a bez tego dodatku występuje 27 razy⁹. Rzeczownik ἀνάστασις ma znaczenie: „wskrzeszenie”¹⁰, „powstanie, zbudzenie się”¹¹, „zmartwychwstanie”¹².

2.2. Podmiotem tego wyrażenia 7 razy nie jest Jezus (w nawiasie podają podmiot czynności lub stronę czasownika):

a) Paweł – 1 raz: Flp 3,10-11 (Jezus / Bóg)¹³;

b) inni – 4 razy: Mk 12,23 (*activum*, ale w wyniku przyzwolenia Bożego);

⁸ Studium terminu przedstawia Oepke 1991, t. 1, ἀνάστασις κτλ., 368-372; Kremer 1990, t. 1, ἀνάστασις κτλ., 88-91; prawdopodobnie najszersze i jakościowo bardzo dobre studium tego terminu znajduje się w Silva 2014, t.1, ἀνάστασις κτλ., 309-327.

⁹ Oto pełna lista wystąpień wyrażenia „ἐκ νεκρῶν” wraz z rzeczownikiem ἀνάστασις (wraz z przyimkiem ἐκ lub bez niego): Mt 22,31; Łk 20,35; Dz 4,2; Dz 17,32; Dz 23,6; Dz 24,21; Dz 26,23; Rz 1,4; 1 Kor 15,12; 1 Kor 15,13; 1 Kor 15,21; 1 Kor 15,42; Hbr 6,2; Hbr 11,35; 1 P 1,3. Natomiast sam rzeczownik ἀνάστασις, z wyłączeniem tekstów, gdzie tworzy on wyrażenie „powstanie z martwych”, pojawia się 27 razy: Mt 22,23; Mt 22,28; Mt 22,30; Mk 12,18; Mk 12,23; Łk 2,34; Łk 14,14; Łk 20,27; Łk 20,33; Łk 20,36; J 5,29; J 11,24; J 11,25; Dz 1,22; Dz 2,31; Dz 4,33; Dz 17,18; Dz 23,8; Dz 24,15; Rz 6,5; Flp 3,10; 2 Tm 2,18; 1 P 3,21; Ap 20,5; Ap 20,6. Dodatkowo należy wspomnieć *hapax legomenon* ἐξανάστασις w Flp 3,11, gdzie Paweł wyraża nadzieję o własnym zmartwychwstaniu.

¹⁰ Takie znaczenie podają: BDAG 2000, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie 2; Montanari 2015, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie c; Thayer 1983, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie 2; Abramowiczówna 1958, t. 1, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie I.1.

¹¹ Takie znaczenie podają: BDAG 2000, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie 1; Montanari 2015, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie a.c; Thayer 1983, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie 1; Abramowiczówna 1958, t. 1, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie II.1.4.

¹² Takie znaczenie podają: BDAG 2000, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie 2a w przypadku Chrystusa; Montanari 2015, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie c; Thayer 1983, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie 2; Abramowiczówna 1958, t. 1, *ad vocem* ἀνάστασις, znaczenie II.5.

¹³ Został tutaj użyty rzeczownik złożony ἐξανάστασις.

Łk 20,33 (*activum*, ale w wyniku przyzwolenia Bożego); Łk 20,35 (*passivum*, gdyż uznani za godnych przez Boga); Dz 4,2 (Jezus / Bóg);

c) sprawiedliwi – 1 raz: Łk 14,14 (*passivum*);

d) wyrażenie bez kontekstu osobowego – 1 raz: Mk 12,23 (*activum*, ale w wyniku przyzwolenia Bożego).

Do odnotowania jest zakwalifikowanie faktu wskrzeszenia lub zmartwychwstania jako działania: poprzez zastosowanie *passivum*, kwalifikowanego tutaj jako *passivum theologicum* (2 razy), albo działanie Jezusa (1 albo 2 razy), albo działalności Boga *expressis verbis* (1 albo 2 razy), albo na mocy przyzwolenia Bożego (3 razy i to wyłącznie wtedy, gdy czynność wyrażona jest stroną czynną).

2.3. W przypadku Jezusa wyrażenie to pojawia się 8 razy. Precyzyjnie wyrażeniem tym wskazywany jest:

a) (Pan) Jezus (Chrystus) – 2 razy: Dz 4,33 (Jezus własną mocą / Bóg); 1 P 1,3 (Bóg);

b) Mesjasz – 3 razy: Łk 24,46 (Jezus własną mocą); Dz 17,3 (Jezus własną mocą); Dz 26,23 (Jezus własną mocą);

c) On (Jezus) – 3 razy: Dz 10,41 (Jezus własną mocą); Dz 13,34 (Bóg); Dz 17,31 (Bóg);

d) Syn Boży – 1 raz: Rz 1,4 (*passivum*).

2.4. Do odnotowania jest zakwalifikowanie faktu zmartwychwstania lub wskrzeszenia jako działania: Boga *expressis verbis* (3 lub 4 razy), albo Bóg wskazany jest przez *passivum theologicum* (1 raz), albo dotyczy ono działania Jezusa własną mocą (4 lub 5 razy).

Biorąc pod uwagę księgi Nowego Testamentu, warto podkreślić, że rzeczownik ἀνάστασις w odniesieniu do zmartwychwstania lub wskrzeszenia Jezusa nie pojawia się wcale w Mt, Mk, J i w *Corpus Paulinum*, natomiast w przypadku Łk termin ten występuje raz i odnosi się do zmartwychwstania Jezusa własną mocą. W Dz rzeczownik ten pojawia się 5 razy i podmiotem działającym jest Bóg albo Jezus. W 1 P termin ten występuje tylko raz i w odniesieniu do zmartwychwstania Jezusa własną mocą.

3. POWSTAĆ (Z MARTWYCH) – ἀνίστημι („wskrzesić, zmartwychwstać”)

3.1. Czasownik ἀνίστημι¹⁴ albo łączy się z wyrażeniem „ἐκ νεκρῶν” – „(wskrzeszenie, powstanie) z martwych”, albo bez tej syntagmy dopełniaczowej na takie znaczenie wskazuje kontekst wydarzenia. Właśnie ta druga opcja pojawia się w 2 Krl 13,21 LXX (καὶ ἔζησεν καὶ ἀνέστη ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ – „ożył i stanął na nogach”)¹⁵. Bardzo ważnym tekstem o wyraźnym odniesieniu do zmartwychwstania

¹⁴ Studium terminu przedstawia Oepke 1991, t.1, ἀνίστημι κτλ., 368-372; Kremer 1990, t.1, ἀνίστημι κτλ., 88-91; prawdopodobnie najszersze i jakościowo bardzo dobre studium tego terminu znajduje się w: Silva 2014, t. 1, ἀνίστημι κτλ., 309-327.

¹⁵ Tekst Masorecki jest tutaj taki sam jak LXX: עָלָה מֵעַל הַיָּדָיִם (,,ożył i stanął na nogi”); tłumaczenia TM za *Biblię Tysiąclecia* 2014², natomiast tłumaczenie wszystkich tekstów z Septuaginty za: Popowski 2013.

jest 2 Mch 7,9: τοῦ κόσμου βασιλεὺς... εἰς αἰώνιον ἀναβίωσιν ζωῆς ἡμᾶς ἀναστήσει („Król świata... wskrzesi i ożywi do życia wiecznego”). Bardzo podobnie wspomina 2 Mch 7,14: πάλιν ἀναστήσεσθαι ὑπὸ αὐτοῦ· σοὶ μὲν γὰρ ἀνάστασις εἰς ζωὴν οὐκ ἔσται („znów przez Niego zostaną wskrzeszeni. Dla ciebie bowiem nie będzie zmartwychwstania do życia”), podkreślając zarazem różnicę pomiędzy zmartwychwstaniem do życia jako nagrodą i jego brakiem jako karą. Jeszcze o zmartwychwstaniu wspomina 2 Mch 12,44: εἰ μὴ γὰρ τοὺς προπεπτωκότας ἀναστήναι προσεδόκα... („Gdyby bowiem nie był przekonany, że ci zabici zmartwychwstaną...”). Ciekawe rozumienie niemożliwego wskrzeszenia przez działanie nieznanych lekarzy przedstawia Ps 87,11 LXX: ἢ ἱατροὶ ἀναστήσουσιν, καὶ ἐξομολογήσονται σοι; („Czy jacyś lekarze ich wskrzeszą, by Cię wysławiali?”)¹⁶. Kwestię wcześniej wspomnianych lekarzy wyjawia się wyjaśniać niekanoniczny tekst Pi 5,14: οἱ δὲ νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἱατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσουσιν („umarli... nie ma takich lekarzy, którzy by ich wskrzesili”). Interesujące jest umieszczenie obu terminów dotyczących zmartwychwstania, ἀνίστημι oraz ἐγείρω, w kolejnym niekanonicznym tekście Pi 5,19: ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις („Ożyją umarli, powstaną leżący w grobach”). Nadzieję zmartwychwstania dokonanego przez Boga przedstawia także niekanoniczny tekst Hi 42,17a LXX: wygląδατ γέγραπται δὲ αὐτὸν πάλιν ἀναστήσεσθαι μεθ’ ὧν ὁ κύριος ἀνίστησιν („A napisane jest, że on [Hiob] znowu wstanie razem z tymi, których Pan wskrzesi”). W niekanonicznej księdze Psalmów Salomona została także określona kategoria tych, którzy zmartwychwstaną: Pss 3,12 οἱ δὲ φοβούμενοι τὸν κύριον ἀναστήσονται („a bojący się Pana powstaną na życie wieczne”). Znamienny tekst pojawia się w Oz 6,2 LXX: ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσομεθα καὶ ζήσομεθα ἐνώπιον αὐτοῦ („trzeciego dnia wstaniemy, a potem żyć będziemy w Jego obecności”)¹⁷. Charakterystyczne są w tej kwestii także prorocтва z Izajasza LXX: najpierw negatywne w Iz 26,14: οὐδὲ ἱατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσωσιν („nie ma takich lekarzy, którzy by ich wskrzesili”)¹⁸; następnie pozytywne w Iz 26,19: ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις („Ożyją umarli, powstaną leżący w grobach”)¹⁹.

3.2. W przypadku Nowego Testamentu czasownik ἀνίστημι posiada znaczenie „wskrzeszenia” lub „zmartwychwstania” w odniesieniu do różnych osób. Należy zaznaczyć, że czasownik ten ma znaczenie przechodnie dla strony czynnej czasu teraźniejszego, przyszłego i aorystu („podnosić”, „wznosić”, „wskrzeszać” – z dopełnieniem bliższym w bierniku), podczas gdy alternatywna forma aorystu, perfectum oraz plusquamper-

¹⁶ Tekst Masorecki w tym wersecie posiada inną lekturę wskazującą na zmartwychwstanie, którego sprawcą jest jednak Bóg czyniący cuda: וְהַלְמַתִּים תַּעֲשֶׂה-לָּם אֱלֹהִים-יְקוּמוּ („Czy dla cieniów czynisz cuda? Czy zmarli wstaną?”).

¹⁷ W tym miejscu Tekst Masorecki jest taki sam jak LXX: וְבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יִקְמוּנוּ וְנִהְיֶה לְפָנָיו.

¹⁸ Dość odmiennie tutaj Tekst Masorecki: מַתִּים בְּלִי-יְהוּי רָפְאִים בְּלִי-יִקְמוּ („Umarli nie ożyją, nie zmartwychwstaną cienie”).

¹⁹ Tutaj Tekst Masorecki jest prawie identyczny: יְהוּי יְהוּי מְתֵיד בְּלִתֵּי יְקוּמוּ („Ożyją Twoi umarli, zmartwychwstaną ich trupy”).

fectum w stronie czynnej i medialnej mają znaczenie nieprzechodnie („wstawac”, „podnieść się”, „zmartwychwstać”)²⁰. Czasownik ten może być połączony z wyrażeniem „ἐκ νεκρῶν”, ale pojawiają się także inne określenia, które kontekstualnie rozwiewają wątpliwości, o jakie znaczenie czasownika ἀνίστημι chodzi. Należy wspomnieć o jeszcze jednej istotnej cesze aorystu czasownika ἀνίστημι – posiada on dwie formy. Pierwsza z nich (ἀνέστησα) w stronie czynnej ma znaczenie przechodnie, druga (ἀνέστην) ma znaczenie nieprzechodnie, ale w niektórych przypadkach ma znaczenie przechodnie. Ta informacja będzie miała istotne znaczenie w przypadku aorystu tego czasownika zastosowanego w opisie zmartwychwstania Jezusa.

Beneficjentami, których dotyczy efekt „wskrzeszenia”, 12 razy nie jest Jezus (w nawiasie podaję podmiot tej czynności):

a) córka Jaira – 1 raz: Mk 5,42 (strona czynna, druga forma aorystu, znaczenie przechodnie [wskrzesić] ze względu na wskazany podmiot działający, którym jest Jezus)²¹;

b) syn niedowierzającego ojca – 1 raz: Mk 9,27²² (strona czynna, druga forma aorystu, znaczenie przechodnie [wskrzesić] ze względu na wskazany podmiot działający, którym jest Jezus);

c) po zmartwychwstaniu – potencjalni mężowie kobiety siedmiokrotnie zamężnej: 2 razy: Mk 12,23²³ (strona czynna, druga forma aorystu, znaczenie przechodnie – „powstaną z martwych”); Mk 12,25 (strona czynna, druga forma aorystu, znaczenie przechodnie – „powstaną z martwych”); w obu wspomnianych przypadkach może chodzić o sugestię saduceuszów, jakoby umarli sami mieli zmartwychwstać (strona czynna), co może być celową fałszywą przesłanką potrzebną do uzasadnienia wniosku, że nie istnieje wobec tego zmartwychwstanie;

d) bliżej nieokreślona postać: 5 razy: Łk 16,31²⁴ (strona czynna, druga forma aorystu, znaczenie przechodnie – „zostanie wskrzeszony” żebrak Łazarz); J 6,39 (strona czynna, znaczenie przechodnie ze względu na wskazany podmiot działający, którym jest Jezus, oraz użyty czas przyszły); J 6,40 (strona czynna, znaczenie przechodnie ze względu na wskazany podmiot działający, którym jest Jezus, oraz użyty czas przyszły); J 6,44 (strona czynna, znaczenie przechodnie ze względu na wskazany podmiot działający, którym jest Jezus, oraz użyty czas przyszły); J 6,54 (strona czynna, znaczenie przechodnie ze względu na wskazany podmiot działający, którym jest Jezus, oraz użyty czas przyszły); Ef 5,14²⁵ (strona czynna, druga

²⁰ O takim znaczeniu wspomina np.: Smyth 1920, §819, szczególnie 222-223; Stevens 1997, 363; Piowar 2010, 451 i 457.

²¹ Znamienne jest tutaj, że czynność wskrzeszenia wyrażona czasownikiem ἀνίστημι została wzmocniona skutkiem obiektywnym – dziewczynka chodziła (καὶ εὐθὺς ἀνέστη τὸ κοράσιον καὶ περιεπάτει).

²² Przykład ten dotyczy przypadku, gdy wielu (choć nie wszyscy) sądziło, że chłopiec nie żyje. W prezentacji wydarzenia pojawia się dodatkowo czasownik ἐγείρω: ἤγειρεν αὐτόν, καὶ ἀνέστη („podniósł [go], a on wstał”).

²³ Treść tego zdania zawiera także rzeczownik ἀνάστασις.

²⁴ Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

²⁵ Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie – „(sam) podnieś się!, (sam) wstań!”);

e) Łazarz – 2 razy: J 11,23 (*medium*; znaczenie nieprzechodnie – „(on) zmartwychwstanie”); J 11,24 (*medium*; znaczenie nieprzechodnie – „(on) zmartwychwstanie”);

f) Tabita – 1 raz: Dz 9,40 (Piotr, ale mocą zaniesionej do Boga modlitwy, czyli w wyniku przyzwolenia Bożego; strona czynna, pierwsza forma aorystu, znaczenie przechodnie – „powstań!”);

g) zmarli w Chrystusie – 1 raz: 1 Tes 4,16 (*medium*; znaczenie nieprzechodnie – „powstaną”).

Do odnotowania jest zakwalifikowanie faktu wskrzeszenia lub zmartwychwstania jako działania: Piotra (1 raz – w wyniku przyzwolenia Bożego), Jezusa (6 razy), w wyniku działania Boga / Jezusa na korzyść zmarłych (*medium* korzyści – 3 razy), w końcu na mocy przyzwolenia Bożego (4 razy i to wtedy, gdy czynność wyrażona jest stroną czynną).

3.3. W przypadku Jezusa wyrażenie to pojawia się 20 razy. W nawiasie podaję podmiot czynności lub wskazuję stronę czasownika. Precyzyjnie wyrażeniem ἀνίστημι ἐκ νεκρῶν wskazywany jest:

a) Syn Człowieczy – 6 razy: Mk 8,31²⁶ (Jezus mówi sam o sobie; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie); Mk 9,9²⁷ (Jezus mówi sam o sobie; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie); Mk 9,31²⁸ (Jezus mówi sam o sobie; strona medialna; znaczenie nieprzechodnie); Mk 10,33-34²⁹ (Jezus mówi sam o sobie; strona medialna; znaczenie nieprzechodnie); Łk 18,33 (Jezus mówi sam o sobie; strona medialna; znaczenie nieprzechodnie); Łk 24,7 (cytat słów Jezusa o zmartwychwstaniu własną mocą; druga forma aorystu; znaczenie nieprzechodnie);

b) treść rozmowy apostołów – 1 raz: Mk 9,10³⁰ (w odniesieniu do zmartwychwstania Syna Człowieczego; strona czynna; druga forma aorystu znaczenie nieprzechodnie);

c) Jezus (wymieniony bezpośrednio lub wynika to z kontekstu poprzedzającego): 3 razy: Mk 16,9 (w odniesieniu do Jezusa; strona czynna; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie); Dz 13,33 (Bóg wskrzesił Jezusa; strona czynna; znaczenie przechodnie, wynika to z wyrażenia imienia Jezusa w bierniku jako

²⁶ Dodatkowo występuje tu wskazówka czasowa zmartwychwstania – μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι („po trzech dniach zmartwychwstanie”). Jest to pierwsza z trzech zapowiedzi zmartwychwstania Jezusa. W Łk, w przypadku tej zapowiedzi, został użyty czasownik ἐγείρω.

²⁷ Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

²⁸ Jest to druga zapowiedź zmartwychwstania Jezusa i podobnie jak pierwsza, zawiera wskazówkę czasową tego wydarzenia – „po trzech dniach”. W Łk brak jakiegokolwiek informacji o zmartwychwstaniu w drugiej zapowiedzi.

²⁹ Jest to trzecia zapowiedź zmartwychwstania Jezusa i podobnie jak pierwsza i druga, zawiera wskazówkę czasową tego wydarzenia – „po trzech dniach”.

³⁰ Choć wyrażenie to jest bezpodmiotowe, to jednak kontekst poprzedzający wskazuje na Syna Człowieczego, którego ma dotyczyć zmartwychwstanie. Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

dopełnienie); 1 Tes 4,14 (Jezus własną mocą; gramatycznie znaczenie przechodnie, jednak Jezus wymieniony jest w mianowniku i brak dopełnienia bliższego, stąd znaczenie nieprzechodnie);

d) Jezus jako jeden z dawnych zmartwychwstałych proroków – 2 razy: Łk 9,8 (Jezus własną mocą; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie); Łk 9,19 (Jezus własną mocą; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie);

e) Mesjasz – 2 razy: Łk 24,46 (Jezus własną mocą; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie); Dz 17,3³¹ (Jezus własną mocą; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie);

f) On (Jezus) – 5 razy: J 20,9³² (Jezus własną mocą; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie); Dz 2,24 (Bóg; pierwsza forma aorystu, znaczenie przechodnie); Dz 2,32 (Bóg; pierwsza forma aorystu, znaczenie przechodnie); Dz 10,41³³ (Jezus własną mocą; druga forma aorystu, znaczenie nieprzechodnie); Dz 13,34³⁴ (Bóg; znaczenie przechodnie, gdyż zaimek osobowy wskazujący Jezusa jest tutaj dopełnieniem bliższym);

g) Sługa Boga (Jezus) – 1 raz: Dz 3,26 (Bóg; znaczenie przechodnie, określenie bowiem Jezusa wyrażone jest tutaj dopełnieniem bliższym);

h) Człowiek (Jezus) – 1 raz: Dz 17,31³⁵ (Bóg; znaczenie przechodnie, gdyż zaimek osobowy wskazujący Jezusa jest tutaj dopełnieniem bliższym).

3.4. Do odnotowania jest zakwalifikowanie faktu wskrzeszenia lub zmartwychwstania jako działanie: Boga (6 razy) albo Jezusa własną mocą *expressis verbis* (14 razy) oraz Jezusa (w opowiadaniu innych, ale przy zastosowaniu strony czynnej czasownika – 2 razy).

Biorąc pod uwagę księgi Nowego Testamentu, warto podkreślić, że czasownik ἀνίστημι w odniesieniu do zmartwychwstania lub wskrzeszenia Jezusa nie pojawia się w Mt, natomiast w przypadku Mk i Łk termin ten we wszystkich instancjach określa zmartwychwstanie Jezusa jedynie własną mocą (znaczenie nieprzechodnie). W J pojawia się raz i tylko w określeniu zmartwychwstania Jezusa własną mocą (znaczenie nieprzechodnie). W *Corpus Paulinum* występuje tylko 1 raz i odnosi się do zmartwychwstania Jezusa własną mocą (znaczenie nieprzechodnie). W Dz pojawia się 8 razy i posiada jako podmiot Boga albo Jezusa (znaczenie nieprzechodnie i przechodnie).

4. JAKIE ZMARTWYCHWSTANIE?

4.1. Starożytni Grecy próbowali określić zmartwychwstanie na kilka sposobów. Platon w *Fajdosie* 72d mówi o migracji dusz, zaznaczając, że jest (a) niemożliwa,

³¹ Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

³² Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

³³ Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

³⁴ Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

³⁵ Występuje tutaj wyrażenie precyzujące „ἐκ νεκρῶν”.

w konsekwencji zmartwychwstanie jest niemożliwe³⁶; (b) jednak zaznacza on w *Uczcie* 179c, że zmartwychwstanie może mieć miejsce jako odizolowany cud³⁷. Według mitologii greckiej moc wskrzeszania umarłych posiadał lekarz (bóg-heros) Asklepios (Lukian z Samosaty, *De Saltatione*, 45)³⁸. Natomiast idea powszechnego zmartwychwstania na końcu czasów jest obca Grekom starożytnym. Potwierdza tę myśl pewne wydarzenie zarejestrowane w *Dziejach Apostolskich*: „dlatego że [Bóg] wyznaczył dzień, kiedy to sprawiedliwie będzie sądzić świat przez Człowieka, którego na to przeznaczył, po uwierzytelnieniu Go wobec wszystkich przez wskrzeszenie Go z martwych” (Dz 17,31), gdzie po usłyszeniu o zmartwychwstaniu reakcja filozofów zgromadzonych na areopagu w Atenach była następująca: „Gdy usłyszeli o zmartwychwstaniu (ἀνάστασιν νεκρῶν), jedni się wyśmiewali, a inni powiedzieli: «Posłuchamy cię o tym innym razem»” (Dz 17,32). Wstępne nieporozumienie co do zmartwychwstania mogło pochodzić z faktu, że w języku greckim termin „zmartwychwstanie” jest rodzaju żeńskiego i słuchacze Pawła mogli początkowo sądzić, że chodzi o parę małżeńską dotąd nieznaną słuchaczom bóstw: Jezusa i Anastasis. Jednak końcowa reakcja Pawłowego audytorium potwierdza, że wypowiedź została właściwie zrozumiana, poświadczając zarazem obowiązujące dziedzictwo filozoficzne Platona w kwestii zmartwychwstania powszechnego.

4.2. Odpowiedzi na pytanie „Jakie zmartwychwstanie?” można szukać najpierw w gramatyce greckiej, która odpowiada za logiczną konstrukcję wyrażenia „ἐκ νεκρῶν”. Elementem dość kluczowym jest tutaj przyimek ἐκ, który łączy się z dopełniaczem i ma znaczenie „z”, „z wewnątrz”³⁹. Znaczenie to może zostać jeszcze bardziej sprecyzowane jako „spośród zmarłych”, „poza”, „z dala”⁴⁰, „oddzielenie od”, „oddzielenie spośród” i tutaj w odniesieniu do zmarłych i wraz z użyciem czasowników ἐγείρω albo ἀνίστημι⁴¹. W końcu może także posiadać znaczenie miejsca: „z (miejsca) zmarłych” lub „z (miejsca przebywania) zmarłych” i wtedy łączy się również z czasownikami ἐγείρω lub ἀνίστημι⁴².

³⁶ Opinię taką wśród starożytnych Greków wyraził wcześniej Homer 1972, 24, 551: Achilles zwraca się do Priama w kwestii martwego Hektora: „łzami martwego nie wskrzesisz (ἀνστήσεις)”; podobnie u Sofoklesa 1921, 134-136: odpowiada chór Elektrze tuż przed jej żałobą po ojcu: „A przecież Hades z wszechwspólnej czeluści na żadne prośby, ofiary, ojca ci już nie wypuści (ἀνστήσεις)”.

³⁷ „...tych, których bogowie nagrodzili, odsyłając ich dusze z Hadesu (ἐξ Ἰδαίου), łątwo policzyć” (tł. własne) na podstawie tekstu krytycznego Plato 1993, 119.

³⁸ Lukian przedstawia listę nadzwyczajnych historii, w tym przekazywanych przez Spartę, a na niej znajdują się m.in.: „zmartwychwstanie (ἀνάστασις) Tyndareosa i gniew Zeusa na Asklepiosa z tego powodu” (tł. własne) na podstawie tekstu krytycznego Lucian 1962, t. 5, 257. Co prawda jest to część mitologii greckiej, ale na poziomie (jedynie) idei zmartwychwstanie jest znane.

³⁹ Takie znaczenie wskazują przykładowo: Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* ἐκ, znaczenie I.5; Popowski 2006, *ad vocem* ἐκ, znaczenie I; Piwowar 2010, 43; Silva 2014, t.2, *ad vocem* ἐκ, znaczenie I ogólnie.

⁴⁰ BDAG 2000, *ad vocem* ἐκ, znaczenie 1d; Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* ἐκ, znaczenie I.5; Montanari 2015, *ad vocem* ἐκ, znaczenie I.A.

⁴¹ BDAG 2000, *ad vocem* ἐκ, znaczenie 1c; Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* ἐκ, znaczenie I.4; Popowski, *ad vocem* ἐκ, znaczenie 1b; Montanari 2015, *ad vocem* ἐκ, znaczenie II.A.c.

⁴² BDAG 2000, *ad vocem* ἐκ, znaczenie 1a; Popowski, *ad vocem* ἐκ, znaczenie 1c; Silva 2014, t. 2, *ad vocem* ἐκ, znaczenie 1 dla Nowego Testamentu.

Wspomniane powyżej znaczenie wzmacnia czy też precyzuje połączenie wyrażenia „ἐκ νεκρῶν” z czasownikiem złożonym ἀνάγω: w Rz 10,7 – τοῦτ' ἔστιν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν – „by Chrystusa wyprowadzić spośród umarłych” oraz w Hbr 13,20 – ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν – „wyprowadził spośród zmarłych Wielkiego Pasterza owiec”.

W Nowym Testamencie występuje inna konstrukcja, „ἀπὸ νεκρῶν”, która ze względu na połączenie przyimka z dopełniaczem wydaje się podobna. Jednak precyzyjnie takie wyrażenie odnosiłoby się do innej sytuacji, tzn. zgodnie z podstawowym znaczeniem przyimka ἀπό i następującego po nim dopełniacza, oznaczałoby „z”, „z wewnątrz”, „od” i w konsekwencji „od umarłych”⁴³. Jednak w Mt znajduje się interesujący zestaw. W Mt 17,9 występuje połączenie terminu νεκρῶν z przyimkiem ἐκ i z czasownikiem ἐγείρω (ἐκ νεκρῶν ἐγερθῆ i dotyczy ono Syna Człowieczego), podczas gdy w Mt 14,2; Mt 27,64 i Mt 28,7 występuje połączenie terminu νεκρῶν z przyimkiem ἀπό i z czasownikiem ἐγείρω (3 razy taka sama forma i kolejność: ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν i dotyczą odpowiednio (1) Jana Chrzciciela, (2) Jezusa określanego oszustem przez arcykapłanów i faryzeuszy, (3) Jezusa wcześniej Ukrzyżowanego). Dodatkowe świadectwo istnieje jeszcze w Łk 16,30 i dotyczy ono przypowieści o zmarłym bogaczu, jednak tutaj nie ma mowy o zmartwychwstaniu, ale jedynie o τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῆ („ktoś z umarłych poszedł”) i brakuje czasownika ἐγείρω albo ἀνίστημι.

W przypadku czasownika ἀνίστημι w połączeniu z wyrażeniem ἐκ νεκρῶν wszystkie informacje związane ze zmartwychwstaniem Jezusa dotyczą tego wydarzenia w rozumieniu „z wewnątrz” miejsca / stanu „spośród zmarłych” (np. Szeol w myśl Starego Testamentu jest rozumiany jako dominium śmierci). Oznacza to w konsekwencji, że Jezus po Swojej śmierci znajduje się czy też jest właśnie w takim miejscu / stanie.

W przypadku czasownika ἐγείρω w połączeniu z wyrażeniem ἐκ νεκρῶν (poza wspomnianymi przed chwilą tekstami z Mt, które jednak łączą ten czasownik z innym przyimkiem), w odniesieniu do Jezusa pojawia się również rozumienie, że Jezus po Swojej śmierci znajduje się czy też jest właśnie w takim miejscu / stanie.

Konstrukcje ze wspomnianymi wyżej dwoma czasownikami, którym towarzyszy *genetivus partitivus* ἐκ νεκρῶν, zakładają więc, że Jezus najpierw w pełni przebywa w dominium śmierci, czyli inaczej: przyjmuje wspólnotę losu z tymi, którzy tam przebywają. Więcej, ponieważ jest to miejsce „nie-życia”, nie można go opuścić, gdyż wykonanie jakichkolwiek czynności jest niemożliwe. Tym bardziej więc zastanawia, że oba wcześniejsze określenia: „podnieść, wzniesić” oraz „wskrzeszenie, zmartwychwstanie” dotyczą rzeczywistości, która „wewnątrz” np. Szeolu jest mało istotna, bo całkowicie niemożliwa. Jezus dokonuje więc czegoś, co jest dotychczas nie tylko nieznanne, ale i nie mieści się w kategoriach możliwości,

⁴³ Takie znaczenie przyimka ἀπό podaje przykładowo: BDAG 2000, *ad vocem ἀπό*, znaczenie I; Abramowiczówna 1958, t. 1, *ad vocem ἀπό*, znaczenie A.I.1; Popowski 2006, *ad vocem ἀπό*, znaczenie I.1; Montanari 2015, *ad vocem ἀπό*, znaczenie I.A.

śmierć bowiem definitywnie wykluczyła je wszystkie. Nie dziwi więc, że pierwsza czynność „podnieść, wznieść”, wyrażona czasownikiem ἐγείρω, ma zawsze jako podmiot sprawiający „podniesienie, wzniesienie z martwych” samego Boga, czy to bezpośrednio (użyta strona czynna), czy to jako ukrytego w działaniu (użyta strona bierna).

4.3. Należy podkreślić, że pierwsza wzmianka o zmartwychwstaniu Jezusa w Nowym Testamencie pojawia się dopiero w Mt 16,21 (τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι – „trzeciego dnia zmartwychwstanie”), jednak w przypadku obecności uściślającego wyrażenia ἐκ νεκρῶν taka wiadomość pojawia się dopiero w Mt 17,9, także w odniesieniu do Jezusa. Tłem tego ostatniego tekstu jest przemienienie Jezusa. Jednak w Nowym Testamencie występuje pojedyncze określenie, sam tylko czasownik ἐγείρω, którego tłumaczenie niejednokrotnie odnosi się do „powstania z martwych”. W takim przenośnym rozumieniu tego czasownika informacja o zmartwychwstaniu (zazwyczaj Jezusa) pojawia się już w Mt 9,25, dotyczy jednak wskrzeszenia córki Jaira: ἐκράτησεν τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἠγέρθη τὸ κοράσιον („ujął ją za rękę, a dziewczynka wstała”). Drugi czasownik tego zdania w języku greckim jest w aoryście strony biernej, należy go więc rozumieć jako „została podniesiona”, „została obudzona [do życia]”, „została wskrzeszona”. Jezus polecił także przy rozesłaniu Dwunastu: νεκροὺς ἐγείρετε („wskrzeszajcie umarłych”) – Mt 10,8. Podobnie dzieje się przy potwierdzeniu Jego misji mesjańskiej, czego znakiem m.in. jest to, że νεκροὶ ἐγείρονται (strona bierna) „umarli zmartwychwstają” – Mt 11,5. Jednak chronologicznie pierwszą pisaną informacją o zmartwychwstaniu Jezusa przekazaną przez Nowy Testament jest 1 Tes 1,10: ὃν ἠγείρεν ἐκ [τῶν] νεκρῶν, Ἰησοῦν („którego wskrzesił z martwych, Jezusa”). List ten bowiem został napisany ok. 50 lub 51 roku po Chr., niektórzy sądzą nawet, że ok. 41/43 roku po Chr., czyli jeszcze przed tzw. Soborem Jerozolimskim. Ewangelia jednak była głoszona przez Jezusa jeszcze przed powstaniem Listów Nowego Testamentu. Pierwsza więc informacja o Jego zmartwychwstaniu pochodzi od Niego samego. Ponieważ mowa o czynności, należy brać pod uwagę znaczenie dynamiczne. Wyłącznie Mateusz używa na określenie zmartwychwstania rzeczownika ἔγερσις w Mt 27,53 i dotyczy ono Jezusa: μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ („po Jego zmartwychwstaniu”).

4.4. Drugi ważny element, to rozumienie „zmartwychwstania” przy użyciu rzeczownika ἀνάστασις („wskrzeszenie, zbudzenie, ustanowienie” w znaczeniu przechodnim; „zmartwychwstanie, podniesienie, uzdrowienie” w znaczeniu nieprzechodnim), albo czasownika ἀνίστημι. Oba terminy są spokrewnione i zwyczajowo używane do określenia stanu lub czynności zmartwychwstania czy też wskrzeszenia. Po raz pierwszy za pomocą tych terminów określone jest zmartwychwstanie w Mt 22,23, informacja dotyczy jednak (nie)możliwości istnienia zmartwychwstania według opinii saduceuszów. Natomiast jego istnienie potwierdza Jezus w Mt 22,30-31. Pierwszy jednak przykład faktu wskrzeszenia przy użyciu czasownika

ἀνίστημι pojawia się dopiero w Mk 5,42 i dotyczy wskrzeszenia córki Jaira. Tutaj, w odróżnieniu od Mt, ewangelista Marek posłużył się pojęciem odmiennym: zamiast Mateuszowego ἐγείρω, pojawia się ἀνίστημι. Pierwsze odniesienie za pomocą terminów ἀνάστασις i ἀνίστημι do zmartwychwstania Jezusa pojawia się dopiero w Mk 7,24. Choć kanonicznie jest to dopiero druga Ewangelia, chronologicznie jednak chodzi o pierwszy przekaz ewangeliczny. Kiedy o chronologii pism NT mowa, to najwcześniejszym tekstem o zmartwychwstaniu przy użyciu prezentowanych terminów jest świadectwo 1 Tes 4,14; πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη („wierzymy, że Jezus istotnie umarł i zmartwychwstał”). Obowiązuje tutaj zasada wspomniana w związku z terminem ἐγείρω, że sam Jezus w ustnym przeprowadzaniu mówił o Swym zmartwychwstaniu. Tylko w przypadku tego czasownika istnieje potwierdzenie, że Jezus zmartwychwstał własną, czyli boską mocą. Warto przypomnieć: w przypadku terminu ἐγείρω działającym był Bóg. W przypadku pojęć ἀνάστασις i ἀνίστημι działającym jest Bóg oraz działającym jest Jezus. Znaczy to, że Jezus posiada boską moc ożywiania, czyli (ponieważ) jest Bogiem. To właśnie stwierdzenie będzie potrzebne do połączenia informacji o zmartwychwstaniu Jezusa w pierwszym zakończeniu Ewangelii Janowej.

5. ZAKOŃCZENIE: [NIE]OCZYWISTY GRAMATYCZNY PRZYKŁAD POTWIERDZAJĄCY ZMARTWYCHWSTANIE JEZUSA

5.1. W pierwszym zakończeniu Ewangelii Janowej, dokładniej w J 20,1-10, istnieje szczególne świadectwo. Dotyczy ono obecności najpierw Marii Magdaleny, a potem Piotra i umiłowanego ucznia, w pustym grobie zmartwychwstałego Jezusa. Istotne okaże się zestawienie świadectw tych, którzy mówią, oraz tzw. „świadectw niemych”. Najpierw jednak użyteczne wydaje się zestawienie kilku czasowników. Wszystkie są związane z czynnością „patrzenia” i są obecne w Ewangelii Janowej:

- 1) βλέπω – dostrzegać⁴⁴, widzieć⁴⁵, patrzeć⁴⁶, spoglądać⁴⁷, oglądać⁴⁸;

⁴⁴ Por. np.: BDAG 2000, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 1 i 4; Popowski 2006, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 3.

⁴⁵ Por. np.: BDAG 2000, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 2; Montanari 2015, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 1.a; Abramowiczówna 1958, t. 1, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 1 i 6; Popowski 2006, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 1.

⁴⁶ Por. np.: Abramowiczówna 1958, t. 1, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 2; Popowski 2006, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 3a.

⁴⁷ Por. np.: BDAG 2000, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 3 i 8; Abramowiczówna 1958, t. 1, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 2; Popowski 2006, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 2.

⁴⁸ Por. np.: Montanari 2015, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 1.b; Abramowiczówna 1958, t. 1, *ad vocem* βλέπω, znaczenie 3.

- 2) θεωρέω – być widzem⁴⁹, przypatrywać się⁵⁰, oglądać⁵¹, gapić się⁵²;
 3) ὁράω – patrzeć⁵³, zrozumieć⁵⁴, dostrzec⁵⁵, spoglądać⁵⁶, rozpoznać⁵⁷.

Z tego zestawu tylko czasownik ὁράω został połączony z wiarą (πίστις) w J 20,1-10, a precyzyjniej: z czynnością „uwierzenia”. Oznacza to, że jest to wybrany sposób patrzenia, dzięki któremu można uwierzyć. W przytoczonej perykopie najpierw Maria Magdalena, a potem uczeń, którego Jezus miłował, widzą odpowiednio „kamień odsunięty od grobu” i „leżące płótna”. Dla określenia czynności „widzenia” tych przedmiotów Jan posłużył się czasownikiem βλέπω. Umiłowany uczeń i Maria Magdalena „dostrzegli”, „oglądali”, „widzieli” wspomniane przedmioty. Gdy do miejsca dotarł Piotr, również i on ujrzał „leżące płótna”. Tym razem jednak Jan posłużył się czasownikiem θεωρέω, ze znaczeniem „przypatrywania się”, „oglądania”. Znamienne jest, że we wszystkich tych przypadkach czynność została wyrażona czasem teraźniejszym, co oznaczałoby brak lub nieobecność duchowych skutków tejże czynności.

5.2. Zaskakująca różnica pojawia się w momencie, gdy umiłowany uczeń wchodzi do grobu (czyli podobnie jak Piotr), ale „zobaczył”, „dostrzegli” (w efekcie „zrozumiał”) „leżące płótna” oraz „oraz chustę, która była na Jego głowie, leżącą nie razem z płótnami, ale oddzielnie zwiniętą w jednym miejscu”. Przy określeniu tej czynności i tylko umiłowanego ucznia pojawia się czasownik ὁράω ze wspomnianym wcześniej znaczeniem oraz został użyty w aoryście – εἶδεν. Towarzyszy mu inny aoryst określający skutek „ujrzenia”, „zrozumienia”: ἐπίστευσεν, czyli „uwierzył”. W obu przypadkach jest to aoryst rozumiany jako *effectivus*, czyli wyrażający rezultat czy też efekt czynności⁵⁸. Gdzie znajduje się różnica pomiędzy zauważonymi przez Piotra i umiłowanego ucznia płótnami i zwiniętą chustą? Najpierw znajduje się w fakcie, że umiłowany uczeń mógł dostrzec zwiniętą chustę dopiero po wejściu do grobu, przed wejściem bowiem widział

⁴⁹ Por. np.: BDAG 2000, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 1; Montanari 2015, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 1.a; Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 1.

⁵⁰ Por. np.: Montanari 2015, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 1.b; Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 4; Popowski 2006, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 1.

⁵¹ Por. np.: Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 3; Popowski 2006, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 1.

⁵² Por. np.: Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* θεωρέω, znaczenie 3.

⁵³ Por. np.: Abramowiczówna 1963, t. 3, *ad vocem* ὁράω, znaczenie I.1.

⁵⁴ Por. np.: BDAG 2000, *ad vocem* ὁράω, znaczenie przechodnie A.4; Montanari 2015, *ad vocem* ὁράω, znaczenie 1.e; Abramowiczówna 1963, t. 3, *ad vocem* ὁράω, znaczenie I.7.

⁵⁵ Por. np.: BDAG 2000, *ad vocem* ὁράω, znaczenie przechodnie A.1 oraz nieprzechodnie B.2; Montanari 2015, *ad vocem* ὁράω, znaczenie 1.b; Abramowiczówna 1960, t. 3, *ad vocem* ὁράω, znaczenie II.1; Popowski 2006, *ad vocem* ὁράω, znaczenie A.I.

⁵⁶ Por. np.: BDAG 2000, *ad vocem* ὁράω, znaczenie nieprzechodnie B.1; Montanari 2015, *ad vocem* ὁράω, znaczenie 1.f; Abramowiczówna 1963, t. 3, *ad vocem* ὁράω, znaczenie I.1

⁵⁷ Por. np.: Montanari 2015, *ad vocem* ὁράω, znaczenie 1.d; Popowski 2006, *ad vocem* ὁράω, znaczenie A.II.2.

⁵⁸ Tutaj o takiej możliwości aorystu w rozważaniu jego charakterystyki określanej mianem *Aktionsart* (aspekt leksykalny) por. Robertson 1919, 829.831.834-835; Smyth 1984, §1926 (430); Fanning 1991, §4.3.3, s. 263-265; Piwowar 2010, 147; Piwowar 2017, §333, 328-329.

jedynie leżące płótna. Zmiana pojmowania wydarzenia następuje wobec tego po „ujrzeniu” zwiniętej chusty. Precyzyjniej: to zwinięta chusta powoduje zmianę czynności i rezultatu czynności umiłowanego ucznia. W tej interesującej konkluzji jest jednak coś więcej, jest w niej „ukryty” motyw takiego rezultatu. Czasownik, który wybrał świadek tego wydarzenia, ἐντετυλιγμένον, gramatycznie jest imiesłowem *perfecti* strony biernej od czasownika ἐντυλίσσω – „zawijać, zwijać”⁵⁹, „owijać”⁶⁰. Strona bierna tego imiesłowu nie informuje o podmiocie czynności. Jednak może wskazywać na podmiot, gdy pojmowana jest jako *passivum theologicum* (wówczas podmiotem byłby Bóg), albo może wskazywać na podmiot z J 20, 9, czyli z następnego wersetu tej samej logicznej perykopy, wyrażony składnią ACI, αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, „że On ma powstać z martwych”. Zaimek osobowy odnosi się do Jezusa, natomiast prezentowane we wcześniejszej części artykułu wyrażenie ἐκ νεκρῶν z dodanym elementem ἀναστῆναι (koniecznie należy uwypuklić tutaj czasownik ἀνίστημι w bezokoliczniku strony czynnej), wskazuje na boskie działanie Jezusa. Zwraçałem bowiem uwagę we wcześniejszej części artykułu, że gdy pojawia się czasownik ἀνίστημι w odniesieniu do powstania z martwych i wyrażony jest w stronie czynnej, podmiotem działającym był Jezus. To z kolei oznacza, że działa On w pełni tak jak Jego Ojciec – Bóg. Więcej: jest to doskonały przykład i wypełnienie słów Jezusa: „Ja zawsze czynię to, co się Jemu [Bogu] podoba” (J 8,29) oraz „Ja miłuję Ojca i że tak czynię, jak Mi Ojciec nakazał” (J 14,31).

5.3. Z perspektywy więc Jezusa opis Jego zmartwychwstania nawet gramatycznie podpowiada, że to On sam zwinął chustę, która wcześniej okrywała Mu głowę.

Z perspektywy umiłowanego ucznia, ciągle w tej samej Ewangelii, warto mieć na uwadze słowa Jezusa ciągle z tego samego rozdziału, a skierowane do Tomasza: ἐώρακάς με πεπίστευκας; μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεῦσαντες („Uwierzyłeś [i wierzysz] dlatego, że Mnie ujrzałeś [i widzisz]? Błogosławieni, którzy nie widzieli, a uwierzyli” – J 20,29). Dwa razy w tym wersecie pojawia się ten sam zestaw czasowników, ὁράω i πιστεύω, za pierwszym razem w sensie negatywnym, za drugim w sensie pozytywnym. Umiłowany uczeń jest jednym z pierwszych przedstawicieli tych, którzy „nie widzieli, a uwierzyli”. W ten sposób świadectwo świadka żywego, umiłowanego ucznia, znalazło swe wsparcie w świadectwie „świadka niemego” – zwiniętej chusty. Umiłowany uczeń uwierzył, choć nie zobaczył zmartwychwstałego Jezusa, zobaczył jednak rezultat czynności Zmartwychwstałego. Jego postawa wiary pozostaje nadal swoistym wzorcem postawy wiary względem, ciągle, tajemnicy zmartwychwstania.

⁵⁹ Por. BDAG 2000, *ad vocem* ἐντυλίσσω, znaczenie 2; Montanari 2015, *ad vocem* ἐντυλίσσω; Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* ἐντυλίσσω; Popowski 2006, *ad vocem* ἐντυλίσσω, znaczenie 2.

⁶⁰ Por. BDAG 2000, *ad vocem* ἐντυλίσσω, znaczenie 1; Montanari 2015, *ad vocem* ἐντυλίσσω; Abramowiczówna 1960, t. 2, *ad vocem* ἐντυλίσσω; Popowski 2006, *ad vocem* ἐντυλίσσω, znaczenie 1.

BIBLIOGRAFIA:

Teksty biblijne:

Biblia Tysiąclecia. 2014⁵. Poznań: Pallottinum.

Nowy Testament grecki i polski. 2017. (= *Novum Testamentum Graece et Polonice*) / tekst grecki *Novum Testamentum Graece* na podstawie dzieła Nestle Eberharda i Erwina Nestle; redakcja Aland Barbara i Kurt Aland et alii, wydanie 28 poprawione – Institut für Neutestamentliche Textforschung Münster/Westfalen pod kierownictwem Holgera Strutwolfa; tekst polski *Biblia Tysiąclecia*, wyd. V, redakcja wydania Roman Bogacz i Roman Mazur SDB. Poznań: Pallottinum.

Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami, tłum. i red. Remigiusz Popowski. 2013. Warszawa: „Vocatio”.

Teksty klasyczne:

Homer. 1972. *Iliada*, 24, 551. W: Homer. *Iliada*, tłum. Kazimiera Jeżewska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Lucian. *With and English Translation*, red. Austin Morris Harmon, t. 5. 1962. London-Cambridge: Heinemann-Harvard University Press.

Plato. 1993. *The Symposium*. W: Reginald E. Allen. *The Dialogues of Plato. The Symposium*. New Haven-London: Yale University Press.

Platon. 1958. *Fajdros*. W: *Platona Fajdros*. tłum. Stanisław Witwicki. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Sofokles. 1921. *Elektra*, 134-136. W: Sofokles. *Elektra*, tłum. Kazimierz Morawski. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.

Słowniki, leksykony, gramatyki:

Bauer, Walter et al. 2000³. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature. Based on Walter's Bauer, Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur* (= BDAG). Chicago-London: The University of Chicago Press.

Blass, Friedrich et al. 1961. *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature. A Translation and Revision of the Ninth-Tenth German Edition Incorporating Supplementary Notes of Albert Debrunner* (= BDR). Chicago and London: Cambridge University Press and The University of Chicago Press.

Fanning, Buist M. 1991. *Verbal Aspect in the New Testament Greek*. Oxford: Clarendon Press.

Kremer, Jacob. 1990. *ἐρμείω*. W: *Exegetical Dictionary of the New Testament*, red.

- Horst Balz i Gerhard Schneider, t. 1, 372-375. Grand Rapids: Eerdmans.
- Kremer, Jacob. 1990. ἀνάστασις κτλ. W: *Exegetical Dictionary of the New Testament*, red. Horst Balz i Gerhard Schneider, t. 1, 88-91. Grand Rapids: Eerdmans.
- Kremer, Jacob. 1990. ἀνίστημι κτλ. W: *Exegetical Dictionary of the New Testament*, red. Horst Balz i Gerhard Schneider, t. 1, 88-91. Grand Rapids: Eerdmans.
- Mazur, Roman i Roman Bogacz. 2021. *Pełna konkordancja do Biblii greckiej*. ε821-ε822. ε870. Kraków: Wydawnictwo UNUM.
- Mazur, Roman i Roman Bogacz. 2021. *Słownik analityczny do Biblii greckiej*. Kraków: Wydawnictwo UNUM.
- Oepke, Albrecht. 1991^{repr.}. ἀνάστασις κτλ. W: *Theological Dictionary of the New Testament*, red. Gerhard Kittel, t. 1, 368-372. Grand Rapids: Eerdmans.
- Oepke, Albrecht. 1991^{repr.}. ἀνίστημι κτλ. W: *Theological Dictionary of the New Testament*, red. Gerhard Kittel, t. 1, 368-372. Grand Rapids: Eerdmans.
- Oepke, Albrecht. 1991^{repr.}. ἐγείρω. W: *Theological Dictionary of the New Testament*, red. Gerhard Kittel, t. 2, 333-337. Grand Rapids: Eerdmans.
- Piowar, Andrzej. 2010. *Greka Nowego Testamentu. Gramatyka*. Kielce: Instytut Teologii Biblijnej „Verbum”.
- Piowar, Andrzej. 2017. *Składnia języka greckiego Nowego Testamentu*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Robertson, Archibald Thomas. 1919³. *Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical Research*. New York: Hodder and Stoughton.
- Silva, Moisés. 2014. ἐγείρω. W: *New International Dictionary of the New Testament Theology and Exegesis*, t. 2, 79-80. Grand Rapids: Zondervan.
- Silva, Moisés. 2014. ἀνάστασις κτλ. W: *New International Dictionary of the New Testament Theology and Exegesis*, t. 1, 309-327. Grand Rapids: Zondervan.
- Silva, Moisés. 2014. ἀνίστημι κτλ. W: *New International Dictionary of the New Testament Theology and Exegesis*, t. 1, 309-327. Grand Rapids: Zondervan.
- Silva, Moisés. 2014. ἐκ. W: *New International Dictionary of the New Testament Theology and Exegesis*, t. 2, 127-130. Grand Rapids: Zondervan.
- Słownik grecko-polski*, t. 1-4, red. Zofia Abramowiczówna. 1958-1965. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Smyth, Herbert Weir. 1984^{repr.}. *Greek Grammar*. Cambridge: Harvard University Press.
- Stevens, Gerald L. 1997. *New Testament Greek*. Lanham-New York-Oxford: University Press of America.
- Thayer, Joseph Henry. 1983. ἐγείρω. *Greek-English Lexicon of the New Testament*. Grand Rapids: Zondervan.
- The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Montanari, Franco. 2015³. New York: Brill.
- Wallace, Daniel B. 1996. *Greek Grammar Beyond Basics. An Exegetical Syntax of the New Testament*. Grand Rapids: Zondervan.
- Wielki słownik grecko-polski*, red. Remigiusz Popowski. 2006⁴. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”.